

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Categorieën als verschilmakers

etnische praktijken in onderzoek naar jongeren en seksualiteit

Krebbekx, W.; Spronk, R.; M'Charek, A.

Published in:
Sociologie

DOI:
[10.5117/SOC2013.3.KREB](https://doi.org/10.5117/SOC2013.3.KREB)

[Link to publication](#)

Creative Commons License (see <https://creativecommons.org/use-remix/cc-licenses/>):
CC BY-NC-ND

Citation for published version (APA):
Krebbekx, W., Spronk, R., & M'Charek, A. (2013). Categorieën als verschilmakers: etnische praktijken in onderzoek naar jongeren en seksualiteit. *Sociologie*, 9(3/4), 344-366. <https://doi.org/10.5117/SOC2013.3.KREB>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Categorieën als verschilmakers

Etnische praktijken in onderzoek naar jongeren en seksualiteit

Willemijn Krebbekx, Rachel Spronk & Amade M'charek

Waar komen krantenkoppen als 'Seksualiteit onder allochtonen nog taboe' vandaan? En wat moeten we maken van onderzoeksrapporten die concluderen dat 'Antillianen veel met seks bezig zijn'? Hoe toevallig zijn termen als bangalijs, breezerslet en loverboy? In dit artikel wordt nagegaan hoe onderzoekspraktijken bijdragen aan de naturalisering van een bepaalde relatie tussen etniciteit en seksualiteit. Daarbij wordt uiteengezet hoe seksualiteit en etniciteit elkaar in dit proces betekenis geven.

Inleiding

Het woord *bangalijs* werd in 2012 genomineerd voor de verkiezing van het woord van het jaar. Bangalijsen zijn lijsten van meidennamen die zouden circuleren onder jongeren. De meiden op de lijst zouden 'makkelijk' zijn: makkelijk over te halen tot het hebben van seks. Een jaar eerder was het woord *loverboy* in de race om woord van het jaar te worden: deze naam wordt gebruikt voor jongens die vrouwen en meiden in de prostitutie brengen of te houden door misleiding. In 2007 was *breezerslet* een kandidaat, en dit woord werd zelfs aan het jaarboek van de *Van Dale* toegevoegd met de volgende beschrijving: een 'ordinair, beetje dom meisje dat makkelijk tot seks te verleiden is' (Van Dale 2007). Deze woorden hebben meer gemeen dan de woord-van-het-jaar-verkiezing. Ze hebben allemaal te maken met jongeren en seksualiteit, en hebben naast een genderdimensie ook een etnische connotatie. Het woord *banga* is een Surinaams woord en wordt vooral in straattaal gebruikt, het woord *breezerslet* kwam in zwang na een incident in de 'zwarte' Bijlmer in Amsterdam-Zuidoost en het fenomeen *loverboy* wordt geassocieerd met jongens met een Marokkaanse achtergrond. Wetenschappers hebben aangetoond dat de fenomenen niet nieuw zijn (*loverboys*: Bovenkerk 2006) of overdreven zijn (*breezerslet*: GGD Amsterdam 2006). De termen mobiliseren een beeld waarin er iets bijzonders aan de hand lijkt met hedendaagse jongeren, vooral bepaalde etnische groepen, en hun seksualiteit. Mede hierdoor is een groot aantal onderzoeken naar seksualiteit en jongeren uitgevoerd, waarin etniciteit uitgebreid aan bod komt.

Hoe onderzoekers de term etniciteit hanteren in hun onderzoek is onduidelijk. Soms lijkt het te gaan om cultuur, bijvoorbeeld bij een titel als 'Seksuele voorlichting tegen een culturele achtergrond', soms om afkomst, zoals een zinsnede als 'vergelijking met autochtonen' doet vermoeden, dan weer om religie, bijvoorbeeld wanneer gesproken wordt over 'moslimjongeren'. In dit artikel vragen we ons af hoe etniciteit in dit verband wordt aangewend en hoe aan het concept inhoud

wordt gegeven. Deze invulling blijft niet beperkt tot het wetenschappelijke circuit, maar beïnvloedt de invulling van preventieve gezondheidsactiviteiten en de algemene beeldvorming over etnische groepen (Fee en Krieger 1993; Shim 2002). Wetenschapsfilosoof Ian Hacking stelt dat de wijze waarop groepen mensen geclusterd worden in wetenschappelijk onderzoek de dominante normen reflecteren (Hacking 2006). Hij laat bovendien zien dat categorieën meer doen dan dat: ze zijn performatief. Ze bevestigen, geven richting aan en veranderen menselijk denken en doen. De dominante normen worden waar omdat ze waar worden *gemaakt*. Zo bezien ontdekken onderzoekers geen onafhankelijke, verborgen realiteit, maar scheppen ze deze gaandeweg door middel van de specifieke methoden en technieken van onderzoek die gehanteerd worden.

Door het produceren van kennis over groepen mensen en door het benoemen en indelen van groepen, dragen wetenschappers bij aan het creëren van diezelfde groepen. Dit is wat Hacking 'making up people' noemt (Hacking 2006). Het proces van categorisering en van benoemen draagt bij aan het *naturaliseren* van het fenomeen dat beschreven wordt, als zou het onproblematisch in de wereld te vinden zijn (Brubaker 2013; Nijhof 1998). Naturalisering heeft ook tot gevolg dat het maakproces en de effecten van het benoemen, mede door de wetenschappelijke autoriteit, onzichtbaar en moeilijk toegankelijk worden voor kritische bevraging.

In dit artikel staat de categorisering van etnische groepen in relatie tot seksualiteit in wetenschappelijk onderzoek centraal. Ons doel is hierbij niet louter onuitgesproken aannamen over etnische groepen aan het licht te brengen, maar in het bijzonder de methoden en effecten van het opnemen van etniciteit in onderzoek naar seksualiteit zichtbaar te maken teneinde ze te kunnen heroverwegen. Onze analyse laat zien hoe etniciteit in wetenschappelijke praktijken tot stand komt, welke versies van etniciteit worden verwerkt en hoe etniciteit en seksualiteit invulling krijgen in relatie tot elkaar.

Tabel 1: Analyse van onderzoek naar jongeren en seksualiteit

	Kwalitatief/ Kwantitatief	Onderwerp	Rationale om etniciteit op te nemen	Concept dat gebruikt wordt om etnische diversiteit te duiden	Operationalisatie van etniciteitsconcept	Gehanteerde categorieën	Werving respondenten	Samenstelling onderzoeksgroep naar etniciteit
Cense en Van Dijk 2010	kwl	Seksuele grensoverschrijdend gedrag	Eerder onderzoek	Culturele en religieuze achtergrond	Geboorteland ouders	Surinaams/Antilliaans/Afrikaans, Turks/Marokkaans/Hindoestaans, autochtoon, anders	(1) websites, intermediairs, eerdere deelnemers. (2) specifieke groepen op hbo en roc's; op straat; jongerenevenement Bijlmer, jongerencentra Amsterdam	68 respondenten, autochtoon (n = 23), Surinaams/Antilliaans/Afrikaans (n = 22), Turks/Marokkaans/Hindoestaans (n = 17), anders (n = 6)
De Graaf et al. 2005	kwn	Seksuele gezondheid	Representativiteit/vergelijking subgroepen mogelijk maken	Niet-Nederlandse afkomst, achtergrond, allochtone jongeren	CBS definitie allochtoon	Nederlands, westers allochtoon, Marokkaans, Turks, Surinaams, Antilliaans, overig niet-westers	Aselect, via scholen en GBA. Jongeren met een niet-Nederlandse achtergrond bijgeworven, via scholen met meer dan 60% allochtone leerlingen; 1600 brieven aan jongeren van Surinaamse, Antilliaanse, Turkse en Marokkaanse afkomst in Amsterdam en Rotterdam	4821 jongeren, 78% Nederlands, 7% een westers allochtone en 16% een niet-westers allochtone achtergrond
De Looze 2010	kwn	Seksueel gedrag	Geen	Etnische achtergrond, als kenmerk van gezin	CBS definitie allochtoon	Nederlands, Surinaams, Antilliaans/Arubaans, Marokkaans, Turks, overig westers en overig niet-westers	Vragenlijsten afgenomen bij scholen (aselecte steekproef)	5642 jongeren, 80% Nederlands, 2% Surinaams, 1% Antilliaans/Arubaans, 3% Marokkaans, 4% Turks, 5% overig niet-westers, 5% overig westers

Tabel 1: (Vervolg)

Kwalitatief/ Kwantitatief	Onderwerp	Rationale om etniciteit op te nemen	Concept dat wordt om etnische diversiteit te duiden	Operationalisatie van etniciteitsconcept	Gehanteerde categorieën	Werving respondenten	Samenstelling onderzoeksgroep naar etniciteit
Hemmes en Ulichki 2010	Relationele en seksuele opvattingen van jongeren	Eerder onderzoek en pas-sende interventie	Allochtone jongeren, alloch-tone kringen, allochtone achtergrond, traditionele achtergrond	Onbekend	Turkse, Marokkaanse, en alloch-tone jongeren met een niet-Turkse en niet-Marokkaanse achtergrond	Keuze middelbare scho(o)l(en) onbekend. Respondenten ook geworven via chatfora die vooral bij Turkse en Marokkaanse jongeren populair zijn. Werving van drie jongeren voor interview onbekend	Vragenlijstonderdeel: 50 middelbare scholieren (vmo, 14-16 jaar) met een alloch-tone achtergrond; Chatonderdeel: onbekend; Interviews: 3 respondenten met Turkse traditionele achtergrond
Hollander en Frouws 2011	Seksuele gezondheid van allochtone risicogroepen en interventies	Passende interventie, eerder onderzoek	Jongeren met een Turkse, Marokkaanse, Surinaamse, of Antilliaanse afkomst	Zelfbenoeming	Meest gehanteerd: jongeren met Suri-naams/Antilliaanse of Turkse/Marrookkaanse afkomst	Respondenten zijn persoonlijk benaderd op plaatsen zoals scholen, jongerencentra en op straat	23 mannen en 17 vrouwen tussen 16-34. Elk van de onderscheiden etnische groepen is in het onderzoek vertegenwoordigd door ten minste drie mannen en drie vrouwen
Inspectie van het Onderwijs 2007	Seksuele diversiteit en weerbaarheid	Repressieve leerlingen schooltype	Niet-Nederlandse moeder	Geboorteland respondent en moeder	Leerlingen met een moeder die geboren is in Suriname, Marokko, Turkije of Nederland	Casestudies op 27 scholen voor voortgezet onderwijs (VO) en acht mbo-opleidingen	2019 vo-leerlingen, 20% heeft een moeder die niet in Nederland is geboren; 794 mbo-leerlingen; 28% heeft een moeder die niet in Nederland is geboren

Tabel 1: (Vervolg)

	Kwalitatief/ Kwantitatief	Onderwerp	Rationale om etniciteit op te nemen	Concept dat gebruikt wordt om etnische diversiteit te duiden	Operationalisatie van etniciteitsconcept	Gehanteerde categorieën	Werving respondenten	Samenstelling onderzoeksgroep naar etniciteit
Kuyper et al., 2009	kwn	Grensoverschrijdend seksueel gedrag	Eerder onderzoek	Etniciteit	Geboorteland respondent en ouders.	Autochtoon/westers, Turks/Marokkaans, Surinaams/Antilliaans, overig niet-westers	Via jongerenmedia en verschillende roc's	Drie vragenlijsten: (1) 4585 seksueel actieve jongeren van 15 tot en met 25 jaar, waarvan 7% Turks/Marokkaans, 4% Surinaams/Antilliaans, 6% overig niet-westers; (2) n = 1375, resp. 2,9%, 3,4%, 6,7%; (3) n = 887, resp. 2,1%, 3,9%, 5,3%
Kuyper et al., 2011	kwn	Grensoverschrijdend seksueel gedrag	Eerder onderzoek	Etniciteit	Geboorteland respondent en ouders	Westers en niet-westers	Verschillende jongerenmedia en roc's	1257 jongeren waarvan 130 van niet-westerse afkomst
Sandfort et al. 2010	kwn	Psychische problemen van seksuele minderheidsadolescenten	Geen	Etnische achtergrond	Onbekend	Nederlands en niet-Nederlands, (onderverdeeld in Surinaams, Marokkaans, Turks en Antilliaans)	8 middelbare scholen in Amsterdam	518 cholieren (middelbare school)
Schouten et al. 2010	kwn	Ouder-adolescent-communicatie over seksualiteit	Eerder onderzoek	Etnische achtergrond	Geboorteland respondent en ouders	Nederlands, niet-westers, en Turks/Marokkaans	Scholieren van 4 middelbare scholen in verschillende provincies (gelegenheidssteekproef)	481 studenten, Nederlandse groep (n = 406), niet-westerse groep (n = 33), Turks/Marokkaanse groep (n = 29)

Tabel 1: (Vervolg)

Kwalitatief/Kwantitatief	Onderwerp	Rationale om etniciteit op te nemen	Concept dat gebruikt wordt om etnische diversiteit te duiden	Operationalisatie van etniciteitsconcept	Gehanteerde categorieën	Werving respondenten	Samenstelling onderzoeksgroep naar etniciteit
Smerecnik et al. 2010	Meningen moslimjongeren over seksualiteit	Eerder onderzoek	Moslim of niet-moslim, immigrant of Nederlanders	Zelfbenoeming (moslim/niet-moslim; Nederlanders/niet-Nederlanders)	Moslim, niet-moslim en Nederlanders, niet-Nederlanders	Bezoekers internetforum islam en seksualiteit, op website maroc.nl	269 forumbezoekers. 44 werden gecategoriseerd als moslim en 33 als niet-moslim
Vanwesenbeeck et al. 2003	Gedrag en attitudes op het terrein van seksualiteit en seksuele risico's	Passende interventie	Afkomst, achtergrond, verschillende etnische bevolkingsgroepen	Geboorteland ouders	Islamitische, Caribische, Nederlandse groep	Geen informatie beschikbaar in het artikel	1590 scholieren, 11-18 jaar. 73% beide ouders in NL geboren; 11% minstens één ouder geboren in Marokko/Turkije/ander islamitisch land. 7% minstens één ouder uit Caribisch gebied/Suriname/ander Latijns-Amerikaans land
Von Bergh en Sandfort 2000	Seksuele gezondheid en evaluatie van vrij-veilig-campagne	Passende interventie	Allochtone achtergrond, allochtone jongeren	Geboorteland ouders	Marokkanen, Turken, Surinamers, Antillianen	Werving Nederlandse respondenten niet bekend. Extra werving van respondenten met een allochtone achtergrond uit de vier grote steden (wijken waar veel allochtonen wonen)	38 Marokkanen, 15 Antillianen, 100 Surinamers, 47 Turken

Tabel 1: (Vervolg)

Kwalitatief/ Kwantitatief	Onderwerp	Rationale om etniciteit op te nemen	Concept dat gebruikt wordt om etnische diversiteit te duiden	Operationalisatie van etniciteitsconcept	Gehanteerde categorieën	Werving respondenten	Samenstelling onderzoeksgroep naar etniciteit
Wolfers et al. 2010	Determinanten van het doen van een soa-test	Passende interventie	Etniciteit, immigranten	CBS-definitie allochtoon	Nederlands, Surinaams, Antillaans, Turks, Kaapverdiaans, Marokkaans, anders 'westers', anders 'niet-westers'	Eerste- en tweedejaarsklassen van 5 mbo-scholen in de omgeving van Rotterdam	501 mbo-scholieren; 62% niet-Nederlandse etniciteit, namelijk Surinaams (16%), Antillaans (12%), Turks (10%), Kaapverdiaans (6%), Marokkaans (5%)

Methode

Dit artikel is gebaseerd op een literatuurstudie naar jongeren, seksualiteit en scholing in Nederland die werd uitgevoerd in 2011.¹ Drie zoekmethoden werden gebruikt: allereerst werd naar literatuur gezocht in wetenschappelijke databases (PubMed, PsycINFO en Google Scholar) met de zoektermen seksualiteit, seksueel gedrag of seksuele ontwikkeling in combinatie met jongeren, adolescenten, opleiding, school, scholing, educatie, sociaaleconomische status, ouders, moeders, vaders, peers.² Ten tweede zijn de archieven van relevante Nederlandstalige wetenschappelijke tijdschriften nagegaan van januari 2000 tot en met mei 2011. Ten slotte is gezocht naar publicaties van Nederlandse kennisinstututen die onderzoek uitvoeren naar maatschappelijke vraagstukken, emancipatie en/of seksualiteit, via de archieven of documentatiecentra van de betreffende instituten.³ Uitsluitend gepubliceerde originele empirische studies met jongeren of jongvolwassenen als onderzoeksgroep zijn geselecteerd. De grens voor selectie werd gelegd bij het jaar 2000. Waar het periodieke studies betrof, is besloten enkel de meest recente publicatie te bestuderen. De focus lag primair op studies die seksualiteit of seksueel gedrag in relatie tot scholing of opleidingsniveau behandelden. De beschreven zoek- en selectiemethode resulteerde in 32 publicaties. Van deze 32 publicaties zijn, gezien de focus van dit artikel, enkel die publicaties opgenomen waarin in voorwoord, abstract, samenvatting of de eerste twee pagina's wordt gesproken over etniciteit. Deze methode resulteerde in een totaal aantal van 14 studies (zie tabel 1).

Etniciteit als categorie in wetenschappelijke praktijken

In de wetenschappelijke rapportages over seksualiteit onderscheiden wij vier praktijken, te weten het samenstellen van een etnisch diverse steekproef; het vaststellen van etniciteit; het vergelijken van etnische groepen en het voorspellen van gedrag; en het doen van aanbevelingen. We laten zien hoe etniciteit in deze vier onderzoekspraktijken veranderlijk is en tegelijkertijd wanneer zij in verband wordt gebracht met seksualiteit, bijdraagt aan het bestendigen van rigide ideeën over seksualiteit, etniciteit en de relatie daartussen. Hoewel onze bespreking van de vier onderzoekspraktijken een chronologie suggereert, is deze temporele ordening louter bedoeld als narratief ten behoeve van onze analyse.

Het samenstellen van een etnisch diverse steekproef

Het besteden van aandacht aan etniciteit kent verschillende redenen. Zoals te zien is in tabel 1, wordt kennis over etniciteit vijf keer noodzakelijk geacht om

- 1 Deze literatuurstudie werd uitgevoerd als voorstudie voor de Call for proposals 'FWOS Call: Diversiteit, ruimte en seksuele identiteit'. Het onderzoeksproject 'Sexualities and Diversities in the Making', werd gehonoreerd en is in 2012 aan de Universiteit van Amsterdam en de Radboud Universiteit Nijmegen van start gegaan.
- 2 Evenals de Engelse termen in combinatie met 'Dutch' of 'the Netherlands'.
- 3 Voor een overzicht van de instituten en tijdschriften zie Krebbekx 2011.

voorlichtingsprogramma's of campagnes beter te doen aansluiten bij de groep die meestal aangeduid wordt als 'allochtone jongeren'. Even zo vaak wordt verwezen naar eerder onderzoek (internationaal of nationaal) of naar gesprekken met experts waarin een verband tussen etniciteit en seksualiteit naar voren werd gebracht. In drie studies wordt geen expliciete rationale gegeven voor het opnemen van etniciteit als variabele, maar lijkt deze te zijn gebruikt uit gewoonte. In twee gevallen is het streven naar een representatieve afspiegeling van de Nederlandse bevolking in een bepaalde leeftijdscategorie of bepaald schooltype reden voor het opnemen van etniciteit.

Deze keuze voor etnische diversiteit stelt onderzoekers voor een opgave: wanneer gebruikelijke wervingsmethoden toegepast worden blijkt de etnische diversiteit in de steekproef vaak gering (Cense en Van Dijk 2010; De Graaf et al. 2005; Vanwesenbeeck et al. 2003). Om de 'moeilijk bereikbare groepen' (Hollander en Frouws 2011; Smerecnik et al. 2010) toch deel uit te laten maken van de steekproef worden alternatieve wervingsmethoden gebruikt. Methoden zijn bijvoorbeeld scholen met 'meer dan 60% allochtone leerlingen' benaderen, of in Amsterdam en Rotterdam brieven aan jongeren van Surinaamse, Antilliaanse, Turkse en Marokkaanse afkomst (geïdentificeerd via de gemeentelijke basisadministratie) versturen (De Graaf et al. 2005). Werven gebeurt ook door te adverteren in tijdschriften of op websites die gericht zijn op een 'specifieke etnische groep' (Kuyper et al. 2009); bijvoorbeeld www.maroc.nl (Hemmes en Ulichki 2010; Smerecnik et al. 2010), of door het bellen van telefoonnummers in grootstedelijke wijken 'waarvan bekend is dat er veel allochtonen wonen' (Von Bergh en Sandfort 2000).

Het vaststellen van de etniciteit van een individu

In de veertien publicaties worden verschillende etniciteitsconcepten gebruikt. Zo wordt gesproken over etnische afkomst, herkomst of achtergrond; culturele, traditionele of religieuze achtergrond; en immigratie. De operationalisering van het gebruikte concept bepaalt welk etnisch label respondenten krijgen. Etniciteit wordt vaak geoperationaliseerd door uit te gaan van het geboorteland van een persoon en dat van zijn/haar ouders (zie tabel 1). Drie onderzoeken (De Graaf et al. 2005; De Looze 2010; Wolfers, Kok, Mackenbach en De Zwart 2010) gebruiken de definitie die het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) hanteert om onderscheid te maken tussen 'niet-westers allochtoon', 'westers allochtoon' en 'autochtoon', 'eerste generatie' en 'tweede generatie'. Evenals gebruikelijk is in de CBS-methode, gebruiken zeven andere onderzoeken het geboorteland van de respondent en haar/zijn ouder(s) bij het bepalen van iemands etniciteit. In twee onderzoeken is gekozen voor zelfidentificatie, en in de resterende twee onderzoeken is de methode van indeling niet vermeld.

De verschillen die dit oplevert lijken op het eerste gezicht marginaal, maar het voorbeeld van kroonprinses Amalia illustreert dat ze in de praktijk aanzienlijk zijn. Amalia's moeder, koningin Máxima, is volgens de definitie van het CBS een 'eerste generatie niet-westerse allochtoon'. Haar vader, koning Willem-Alexander, is volgens het CBS een 'tweede generatie westerse allochtoon'. Dit maakt van Amalia in twee onderzoeken een 'tweede generatie niet-westerse allochtoon' (De Looze 2010; De Graaf et al. 2005). In het onderzoek van Vanwesenbeeck et al.

(2003) zou zij worden ingedeeld in de Caribische groep: hiertoe behoren immers jongeren van wie minstens één ouder afkomstig is uit het Caribisch gebied, Suriname of een ander Latijns-Amerikaans land. Verder zou Amalia genoemd worden: allochtoon (De Graaf et al. 2005), hoog-risico-immigrant (Wolfers et al. 2010), overig niet-westerse jongere (De Looze 2010), niet-westers (Kuyper et al. 2009; 2011), allochtone jongere met een niet-Turkse en niet-Marokkaanse achtergrond (Hemmes en Ulichki 2010) en niet-Nederlands (Sandfort et al. 2010).

Vergelijken van groepen en het voorspellen van gedrag

Een van de eerste stappen van data-analyse is in veel kwantitatief onderzoek het zoeken naar verschillen tussen groepen. Voorwaarde voor statistische geldigheid van verschiltoetsen is dat de te vergelijken groepen groot genoeg zijn. Wanneer dit niet het geval is, worden sommige groepen samengenomen in de analyse. Vaak samengenomen groepen zijn jongeren met een Turkse, en jongeren met een Marokkaanse achtergrond. Dit gebeurt bijvoorbeeld in het rapport van Kuyper et al. (2009), waar de steekproef het niet mogelijk maakte om 'in sommige subgroepen' verdere uitsplitsingen te kunnen maken 'bijvoorbeeld tussen Marokkaanse en Turkse jongeren of tussen christelijke en joodse jongeren'. Hier worden Marokkaanse en Turkse jongeren voorgesteld als subgroepen van een grotere groep, de allochtonen, zoals elders ook gebeurt (Vanwesenbeeck et al. 2003; Von Bergh en Sandfort 2000).

Van belang is ook welke bevindingen niet worden benoemd. Als we de tabellen van Von Bergh en Sandfort (2000) bekijken zien we, na een grote hoeveelheid informatie over determinanten van gedrag zoals kennis en attitudes, dat wanneer het gaat om condoomgebruik bij het laatste seksueel contact er amper verschil is tussen de vergeleken groepen. Het enige significante verschil is dat jongeren van Surinaamse of Antilliaanse afkomst vaker een condoom gebruikten dan jongeren van Nederlandse afkomst. Ook zien we dat sommige categorieën, bijvoorbeeld de categorieën 'jongeren uit China' en 'jongeren uit Rusland', niet worden geanalyseerd of opgenomen in vergelijkingen. Hun gegevens worden genegeerd in de vergelijkingen; hun data worden op dat moment als onbruikbaar beschouwd (Vanwesenbeeck et al. 2003), en hun seksualiteit als irrelevant.

In kwantitatief onderzoek is het niet altijd mogelijk om binnen een etnische categorie verdere splitsingen te maken – dan worden groepen te klein voor statistische toetsing (De Graaf et al. 2005; Vanwesenbeeck et al. 2003; Von Bergh en Sandfort 2000). Zo kunnen de bevindingen voor een etnische groep als geheel niet altijd nader gespecificeerd worden naar bijvoorbeeld opleidingsniveau, leeftijd of religie, hoewel dit soms nodig is om resultaten te kunnen verklaren. Er is echter geen eenduidigheid in de manier waarop verdere specificatie wel of niet plaatsvindt. Zo vonden Vanwesenbeeck et al. (2003) dat meiden van Nederlandse afkomst het vaakst zwanger waren geweest, terwijl zij verwachtten dat dit de meiden van Caribische afkomst zouden zijn. Hierop werd een vervolgsplitsing naar leeftijd uitgevoerd, en werd geconcludeerd dat er op basis van de data geen conclusies getrokken kunnen worden. Het verrichten van extra uitsplitsingen naar leeftijd gebeurt niet wanneer een resultaat aan de verwachtingen van onderzoe-

kers voldoet, bijvoorbeeld wanneer wordt gevonden dat islamitische meiden '[...] op alle fronten het minst [seksueel] ervaren' zijn (Vanwesenbeeck et al. 2003). Naast het bepalen van verschillen tussen groepen wordt er in veel onderzoek getracht een voorspellingsmodel van gedrag te creëren. Op deze manier worden risico- en beschermingsfactoren bepaald die tot gerichte, doelmatige, preventieve activiteiten zouden moeten leiden. Etniciteit heeft hierin een plaats tussen andere 'sociodemografische factoren' als sekse, opleidingsniveau en (soms) religie. In regressieanalyses worden deze verschillende factoren gerelateerd aan een afhankelijke variabele (bijvoorbeeld condoomgebruik). Het voordeel hiervan is dat op deze manier de mogelijkheid bestaat om statistische effecten van opleidingsniveau, leeftijd, etniciteit en andere variabelen tezamen te berekenen. Bij Kuypers et al. bleek bijvoorbeeld dat etniciteit van de tien keer maar één keer een significante factor was in relatie tot seksueel grensoverschrijdend gedrag (Kuypers et al. 2009)⁴. Nadeel is dat in deze modellen vaak wordt gewerkt met binaire categorieën: man/vrouw, hoog/laagopgeleid, westers/niet-westers (De Looze 2010; Kuypers et al. 2009; Kuypers et al. 2011; Sandfort et al. 2010; Wolfers et al. 2010). Hier verwordt etniciteit vaak tot een binaire variabele, en verdwijnt het eerder gemaakte onderscheid tussen verschillende categorieën. Dit is niet alleen het geval in regressieanalyses (met uitzondering van De Graaf et al. 2005), maar gebeurt ook in onderzoeken die geen of andere statistische technieken gebruiken. Vergelijkingen die worden gemaakt zijn tussen een autochtone en allochtone groep (Cense en Van Dijk 2010; De Looze 2010; Hemmes en Ulichki 2010; Vanwesenbeeck et al. 2003), een Nederlandse en een niet-Nederlandse (Von Bergh en Sandfort 2000; Wolfers et al. 2010), een Turks/Marokkaanse en een Nederlands/niet-westerse (Schouten et al. 2007) of een westerse en een niet-westerse groep (De Looze 2010). Gevolg van deze methode is dat één van de groepen de referentiegroep, de norm, wordt. Met uitzondering van het onderzoek Seks onder je 25e (De Graaf et al. 2005) is deze norm in alle gevallen de groep jongeren van Nederlandse afkomst.

Ook in kwalitatief onderzoek worden groepen samengenomen: voor Cense en Van Dijk (2010: 102) omvat de groep Surinaamse en Antilliaanse jongeren ook een Ghanese en Nigeriaanse respondent, omdat hun 'culturele script op een zelfde golflechte ligt'. Tot de groep Turkse en Marokkaanse jongeren horen voor deze onderzoekers ook hindoestaanse⁵ en Iraakse jongeren omdat hun 'hun culturele bagage ook eergevoeligheid kent'. Het kwalitatieve onderzoek is in twee gevallen specifiek gericht op allochtone jongeren (Hemmes en Ulichki 2010; Hollander en Frouws 2011), één keer op islamitische jongeren (Smerecnik et al. 2010), en één keer bevatte de groep ook autochtone Nederlandse jongeren (Cense en Van Dijk 2010). In deze onderzoeken wordt gezocht naar factoren die voor deze jongeren van invloed zijn op hun relationele en seksuele ontwikkeling en naar manieren om preventieve programma's voor hen beter te laten aansluiten.

- 4 In de significante analyse werd gevonden dat het hebben van een niet-westerse afkomst 4,14% van de variatie in het vertonen van seksuele dwang verklaart.
- 5 Het is niet duidelijk hoe een 'hindoestaanse groep' jongeren is onderscheiden, aangezien uitgangspunt voor categorisering hier 'land' was.

In een onderzoek naar seksuele grensoverschrijding wordt op basis van de data een typologie ontwikkeld van vijf typen jongens en vijf typen meiden (Cense en Van Dijk 2010: 107). Deze typen jongeren worden verbonden aan 'risico voor het vertonen en meemaken van seksuele grensoverschrijding' en etniciteit. In enkele gevallen wordt het type jongere alleen aan een niet-Nederlandse etniciteit verbonden. Zo hebben 'players' in de onderzoeksgroep een Surinaamse of Nigeriense achtergrond en zijn het jongens voor wie het gaat om 'de status die seks geeft bij hun vrienden en om lust. Ze willen vooral populaire meisjes scoren, hebben geen bezwaar tegen snelle seks en hebben meerdere "chickies"', aldus de onderzoekers. Hoewel de auteurs van dit rapport meermaals aangeven dat de groepen niet representatief zijn, en de resultaten alleen gelden voor de onderzoeksgroep, lijkt deze presentatie van data tegenstrijdig met het doel een beeld te krijgen van jongeren in het algemeen om daar een campagne op af te stemmen.

Het doen van aanbevelingen

Veel rapporten en artikelen besluiten met aanbevelingen voor toekomstig onderzoek, beleid of voor de praktijk (zoals voorlichtingspakketten, sociaal werk of zorgvoorzieningen). Deze aanbevelingen zijn interessant omdat onderzoekers hier direct het woord richten tot beleidsmakers, opvoeders en collega-onderzoekers. Zij geven aan welke implicaties zij willen dat hun onderzoek heeft. In sommige gevallen doen de onderzoekers zelf geen aanbevelingen maar laten zij dit over aan 'belanghebbenden in het veld van jongeren en seksualiteit' ('Seks onder je 25e', zie Meijer, Graaf, Vanwesenbeeck en Poelman 2005) of aan 'experts' en jongeren zelf (Kuyper et al. 2009). In veel van de overige onderzoeken worden aanbevelingen (deels) in termen van etniciteit geformuleerd. Zo menen Hollander en Frouws (2011: 55) dat met name meiden van Antilliaanse en Surinaamse afkomst moeten worden voorgelicht over 'de niet louter positieve aspecten van het jong moeder worden'. Daarnaast noemen zij een belangrijke aanbeveling voor voorlichting op school 'het apart ontwikkelen en uitvoeren van interventies voor jongens en meisjes [... vanwege ...] de verschillende verhoudingen tussen jongens en meisjes die bestaan bij (met name) allochtone kinderen' (ibid.: 55-56). Ook voor andere onderzoekers zijn gevonden verschillen naar etniciteit van belang. Volgens Vanwesenbeeck et al. (2003: 38) zal 'in de toekomst aan de seksespecificiteit alsook aan de culturele specificiteit van de seksuele vorming meer aandacht moeten worden geschonken'. Aanbevelingen worden niet alleen gericht op jongeren maar ook op hun families: 'It is important to start targeting specific communication interventions at migrant families, which aim to increase the openness in communication between parents and their children about sexuality' (Schouten et al. 2007).

Bij de aanbevelingen die worden gedaan voor vervolgonderzoek zien we opnieuw dat veel onderzoekers eerder onderscheid tussen geconstrueerde etnische groepen laten varen ten gunste van een onderscheid tussen Nederlanders en niet-Nederlanders, tussen autochtonen en allochtonen. De verschillen lijken dan dusdanig groot dat vaak wordt aangeraden apart onderzoek naar allochtonen uit te voeren. Grotere groepen allochtone jongeren zouden onderzocht moeten worden om de verschillen duidelijker voor het voetlicht te brengen (Schouten et al. 2007;

Von Bergh en Sandfort 2000). Aan deze oproep lijkt deels al gehoor te zijn gegeven. Zo is naast een groot onderzoek naar seksualiteit onder jongeren (Seks onder je 25e, editie 2011) een speciaal onderzoek naar allochtone jongeren uitgevoerd om de algemene resultaten aan te vullen (zie ZonMW 2011).

Het tot stand brengen van etniciteit en seksualiteit

Na de praktijken van werving, indeling, vergelijken en het doen van aanbevelingen uiteen te hebben gezet, gaan we in op de betekenis en gevolgen van deze verschillende praktijken.

Bij de rationale voor het gebruiken van etniciteit en de werving van respondenten, zagen we dat onderzoekers veel moeite doen om hun steekproef 'etnisch divers' te maken. Hiermee wordt aan de kritiek op het 'one-size-fits-all'-model (Epstein 2007) tegemoet gekomen: er wordt niet uitgegaan van de bevolking als een homogene groep, maar aandacht gegeven aan diversiteit. Echter, doordat de onderzoeksgroepen vaak ingedeeld worden naar etniciteit komt de nadruk te liggen op etnische verschillen. Zo ontstaat er een beeld van sociale groepen die in essentie van elkaar verschillen op basis van etniciteit. Ondanks de goed bedoelde wens om recht te doen aan diversiteit en om gelijkheid in termen van seksuele gezondheid te bewerkstelligen, zijn de effecten van een a priori focus op etniciteit niet louter positief: ze worden een voedingsbodem voor categorisch denken over migranten (Ghorashi 2013). Door de nadruk op etniciteit vermindert de aandacht voor overeenkomsten tussen groepen en voor verschillen binnen groepen. Zo wordt de rol van sociale klasse of opleidingsniveau vaak niet onderzocht, hoewel er aanwijzingen zijn dat deze dimensie relevanter is dan etniciteit (zie bijvoorbeeld Matser et al. 2013).

Het merendeel van de geanalyseerde studies gaat uit van nationale herkomst en vraagt naar geboorteland van persoon en ouders. Deze methode, gebaseerd op die van het CBS, is niet onomstreden. De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling adviseerde eerder de indeling te schrappen, omdat zij niet productief of verhelderend werkt en omdat niet afkomst maar toekomst zou moeten tellen (Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling 2012). Ook het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) stelt dat de etnische categorisering volgens de CBS-definitie een werkelijkheid beschrijft die niet (meer) bestaat en tot een onterechte etnische reflex leidt bij incidenten en maatschappelijke problemen (Ham en Meer 2012). Categorisch denken en de zogenaamde etnische reflex leiden tot een problematisering van groepen (bijvoorbeeld jongeren met een Antilliaanse achtergrond) in plaats van fenomenen (bijvoorbeeld condoomgebruik). Zo blijft 'risico' kleven aan bepaalde groepen. Dit zijn vaak groepen die in de Nederlandse maatschappij een gemarginaliseerde positie innemen en, zoals Proctor, Krumeich en Meershoek (2011) stellen, als de 'ander' fungeren. Volgens Schinkel (2007) leidt de Nederlandse neiging om te denken in termen van allochtonen die moeilijk inburgeren tot gevoelens van bedreiging voor 'de maatschappij'. De maatschappij, wordt, in dit vertoog, een autochtoon geheel waar allochtonen buiten worden

geplaatst. Autochtonen worden zo een onproblematische vergelijkingsgroep, waartegen 'anderen' worden afgezet.

Dat autochtonen gezien worden als referentiegroep wordt ook in statistische praktijken duidelijk, waar zij de ongemarkeerde, neutrale '0'-waarde krijgen. Het blijkt ook uit passages als 'de Caribische groep doet niet onder voor de Nederlandse', of 'qua kennis blijven islamitische meisjes achter' (Vanwesenbeeck et al. 2003). Dergelijke vergelijkingen gaan niet alleen mank omdat er een groep op basis van herkomst met een groep op basis van religie wordt vergeleken, ze maken ook duidelijk dat Caribische jongeren of islamitische meiden uitgesloten zijn van Nederlands-zijn, en ondersteunen het alom aanwezige beeld van Nederland als modern en progressief, en de 'ander' als traditioneel en 'achter' (Mep-schen, Duyvendak en Tonkens 2010). Epidemiologisch onderzoek brengt zo geen neutrale weergave van de werkelijkheid, maar is juist beïnvloed door de sociaal-maatschappelijke context waarin het wordt uitgevoerd (Brubaker 2002; Epstein 2007). Wanneer bijvoorbeeld wordt gesproken over 'de islamitische doctrine', 'een subpopulatie binnen de groep moslims met extreme standpunten' (Smerecnik et al. 2010), of over een 'vrij progressieve groep allochtonen' (Von Bergh en Sandfort 2000), is deze invloed duidelijk aanwezig. Deze oordelende toon over allochtonen in het algemeen en de islam in het bijzonder maakt het begrijpen van onderzoeksresultaten niet makkelijker: het leidt tot onnauwkeurig gebruik van de termen religie, etniciteit en cultuur en het vertroebelt onderzoeksresultaten. Niet alleen de oordelende toon over, maar ook de term zelf – 'allochtoon' – is controversieel (zie bijvoorbeeld het recente rapport van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling 2012). Allochtonen kunnen niet worden opgevat als een sociale groep, verder te verdelen in subgroepen, maar de term moet gezien worden als een beleidscategorie die in de jaren negentig in zwang raakte en synoniem lijkt te zijn geworden voor 'probleem' (Geschiere 2009; Ham en Meer 2012). Dergelijke tekortkomingen komen ook aan bod in het onderzoek naar seksualiteit dat hier is geanalyseerd. Zo merken Vanwesenbeeck et al. (2003) op dat er grote verschillen zijn tussen allochtonen en dat deze groep verder gedifferentieerd moet worden om betekenisvol te kunnen zijn. De eerder besproken uitweiding over het tot stand komen van onderzoekscategorieën in onderzoek naar 'seksuele grensoverschrijding', zoals Turkse en Marokkaanse jongeren (waartoe ook een Iraanse respondent werd gerekend) en Surinaamse en Antilliaanse jongeren (waartoe ook een Ghanese en Nigeriaanse respondent behoorden) doet vermoeden dat het maken van deze categorieën een heikel punt kan zijn voor onderzoekers. Ook een toegevoegde voetnoot waarin de auteurs stellen 'respect' te hebben voor 'alle verschillen tussen individuen en subgroepen' (Cense en Van Dijk 2010), kan als indicatie hiervoor worden opgevat. Ondanks deze uitleg over de constructie en onnauwkeurigheid van categorieën worden diezelfde categorieën toch gebruikt wanneer conclusies worden getrokken of aanbevelingen worden gedaan – eerdere nuances verdwijnen dan.

Impact van het wetenschappelijk onderzoek

De autoriteit van kennisinstituten, academische tijdschriften en universiteiten maakt dat aanbevelingen voor vervolgonderzoek en preventiepraktijk ver reikende gevolgen hebben. Onderzoeksresultaten over seks en jongeren worden vaak breed uitgemeten door landelijke kranten. Zo kopte de Volkskrant bijvoorbeeld naar aanleiding van een van de onderzoeken: 'Praten over seks onder allochtonen nog taboe' (de Volkskrant, 16 oktober 2008). Het gebruik van 'nog' impliceert dat de als allochtoon geconstrueerde groep achterloopt op de autochtone groep, die het Nederlandse ideaal van 'pragmatisch' omgaan met seks (Pillai en Toure 2010) belichaamt. Bovendien impliceert het dat de autochtone groep onproblematisch is. Maar, we hebben gezien dat dit bijvoorbeeld in het geval van tienerzwangerschappen onjuist is. Deze komen tegen algemene verwachtingen in relatief vaak voor onder meisjes van autochtone afkomst. En hetzelfde geldt, zoals we zullen zien, ook voor condoomgebruik.

Onderzoekers refereren aan elkaar om het belang van etniciteit te benadrukken en zo ontstaat een zichzelf herhalende praktijk. Een voorbeeld hiervan is te vinden in het Nationaal Kompas Volksgezondheid van het RIVM (Bakker 2010, zie tabel 2). Het Nationaal Kompas Volksgezondheid biedt 'onafhankelijke en wetenschappelijk onderbouwde informatie over de volksgezondheid'.⁶ Op de website wordt een tabel weergegeven zonder uitleg van het aantal jongeren waarop cijfers gebaseerd zijn, de beperkingen van het onderzoek, of over categorisering en generaliseerbaarheid, waardoor eerdere nuanceringen uit het onderzoek verloren gaan.

Tabel 2: *Percentage scholieren (12-15 jaar) dat meerdere sekspartners (tegelijk) heeft gehad⁷*

Afkomst	Heeft behalve met vaste sekspartner ook seks met anderen		Heeft vier of meer sekspartners gehad	
	jongens	meisjes	jongens	meisjes
Antilliaans	21	10	51	34
Surinaams	16	20	63	35
Marokkaans	30	5	72	17
Nederlandse of andere westerse afkomst	7	6	34	28

In bovenstaande tabel is te zien dat jongens van Marokkaanse afkomst bijvoorbeeld naast seks met een vaste partner ook seks met anderen hebben gehad en dat meiden van Marokkaanse afkomst relatief minder vaak vier of meer sekspartners hebben gehad. Deze cijfers worden gepubliceerd onder de rubriek 'gezondheidsdeterminanten', maar hoe het hebben van meerdere sekspartners

6 Website www.nationaalkompas.nl, geraadpleegd op 25 augustus 2013

7 Tabel zoals gepubliceerd in 'Nationaal Kompas Volksgezondheid', zie Bakker (2010). De categorie 'Turks' uit het onderzoek (De Graaf et al. 2005, *Seks onder je 25e*) is hier overigens verdwenen.

samenhangt met gezondheid wordt niet uiteengezet – ook hier wordt verdere interpretatie aan de lezer overgelaten. De suggestie wordt echter gewekt dat de Nederlandse samenleving een probleem heeft met jongeren van niet-Nederlandse afkomst die promiscue zouden zijn. Echter, wanneer het gaat om *gezondheid*, lijkt condoomgebruik een meer voor de hand liggende gedraging om resultaten over weer te geven. Ook condoomgebruik is opgenomen in het uitgebreide onderzoek *Seks onder je 25^e*, de cijfers die dit opleverde zijn te vinden in tabel 3.

Wanneer we in deze tabel jongeren van Nederlandse/westerse afkomst vergelijken met jongens van Marokkaanse, Turkse of Surinaamse afkomst zien we dat een relatief klein percentage Nederlandse/westerse jongens bij seks met de laatste partner altijd een condoom gebruikte. Ook zien we dat het percentage meiden dat nooit een condoom gebruikt niet significant verschilt wanneer gekeken wordt naar wat de onderzoekers definiëren als afkomst. Aan de hand van hetzelfde onderzoek zijn dus andere conclusies te trekken over de relatie tussen etniciteit en seksuele gezondheid. De keuze welke tabel wel en welke niet op de website te publiceren, en daarmee welke verschillen of overeenkomsten te benadrukken en welke niet, bepaalt hoe seksualiteit en etniciteit gerepresenteerd worden en hoe etnische groepen betekenis krijgen.

Tabel 3: *Condoomgebruik bij geslachtsgemeenschap met laatste partner (%)⁸*

Afkomst	N	Jongens					Meiden				
		Altijd	Soms	Alleen begin relatie	Nooit	Altijd	Soms	Alleen begin relatie	Nooit		
Nederlands/Westers	2164	31 ▼	18	28 ▲	22	20	17 ▼	36 ▲	26		
Marokkaans	58	53 ▲	18	5 ▼	23	38	25	13	25		
Turks	77	60 ▲	15	8 ▼	17	29	33	13 ▼	25		
Surinaams	125	50 ▲	15	8 ▼	27	24	28 ▲	25	24		
Antilliaans	110	31	25	8 ▼	36 ▲	16	28 ▲	32	23		

▼ ▲ = respectievelijk relatief laag of hoog gegeven het percentage in de totale groep⁹

Onderzoeksresultaten zijn dus niet alleen van belang binnen universiteiten en kenniscentra, maar vinden hun weg naar media en publiekswbsites. Daarnaast worden aanbevelingen van onderzoekers door de politiek serieus genomen. Ze geven richting aan toekomstige onderzoeksplannen en bestedingen van de overheid (Essed en Nimako 2006; zie ook Meijer et al. 2005). Dit draagt bij aan het

8 Tabel is een onderdeel van een uitgebreidere tabel uit *Seks onder je 25^e* betreffende condoomgebruik met de laatste partner (De Graaf et al. 2005: 84).

9 Het is hier van belang niet alleen naar de percentages maar ook naar de absolute aantallen te kijken. Wanneer we bijvoorbeeld de categorie jongeren van 'een Marokkaanse afkomst' eruit lichten, zien we dat het hier gaat om een steekproef van 58 jongeren. Uitspraken over 'de Marokkaanse jongens' gebeuren dus op basis van ongeveer 29 jongens, aangenomen dat de verdeling jongens/meiden gelijk is.

bevestigen van het belang van etniciteit in onderzoek naar seksualiteit. Het ligt dan ook voor de hand dat de hier beschreven praktijken herhaald worden in toekomstig onderzoek.¹⁰

Seksualisering van etniciteit en etnicisering van seksualiteit

Waarom worden de termen etniciteit en seksualiteit met elkaar verbonden? Onze analyse laat zien dat onderzoek naar seksualiteit wordt geformuleerd vanuit de noodzaak om de (toekomstige) gezondheid of welzijn van de bevolking te verbeteren. Denk aan het voorkomen van seksueel overdraagbare ziektes, ongewenste zwangerschappen, of aanrandsingen. Michel Foucault (1976) heeft het begrip *seksualiteitsdispositief* geïntroduceerd om het mechanisme te beschrijven dat gericht is op het reguleren van de gezondheid van de bevolking en het optimaliseren van haar kwaliteit door een specifieke aandacht voor seksualiteit. Voor dit optimaliseren is kennis nodig en door kennis over seksualiteit te vergroten, wordt een proces in gang gezet dat waarheid omtrent seksualiteit steeds verder vastlegt. Door middel van statistieken wordt steeds specifiekere bepaald wat normaal is (bijvoorbeeld het aantal sekspartners dat iemand heeft op een bepaalde leeftijd). Belangrijk is dat het hierbij niet gaat om de seksualiteit of het seksueel gedrag van het individu; doel is het reguleren van de seksualiteit van de bevolking. De overheid speelt een belangrijke rol in het dominante vertoog over seksualiteit in Nederland via het volksgezondheidsonderzoek en het stimuleren van onderzoek naar jongeren en seksualiteit.

In het dominante vertoog over seksualiteit wordt Nederland voorgesteld als verlicht en progressief, bevrijd van seksuele repressie en vrij van genderongelijkheid. Dit ideaal wordt vaak gecontrasteerd met groepen die worden gezien als traditioneel en onderdrukt.¹¹ In dit dominante vertoog verwordt seksualiteit tot een barrière die sommige mensen insluit en anderen uitsluit, en speelt seksualiteit een cruciale rol in het beeld van onszelf en 'de ander' (Nagel 2003). Dergelijke patronen van seksuele stereotypen over (culturele) groepen, gender, leeftijd, seksuele oriëntatie, et cetera, zijn niet alleen in Nederland vindbaar, ze liggen aan veel (epidemiologisch) onderzoek ten grondslag waar experts vaak de dominante groep vertegenwoordigen en de onderzochten a priori een problematische groep zijn (Spronk 2012). Seksuele stereotypen portretteren de dominante groep vaak als seksueel krachtig (meestal van toepassing op de mannen) en puur (meestal van toepassing op de vrouwen), en 'de ander', de minderheidsgroep(en), als zedeloos (mannen) en promiscue (vrouwen) (Nagel 2003). In het themanummer van

10 Ons onderzoeksproject getiteld 'Sexualities and Diversities in the Making', beoogt dit patroon te doorbreken door niet uit te gaan van a priori vastgestelde (probleem)categorieën van seksualiteit en etniciteit. Bovendien plaatst het seksualiteit in het dagelijks leven van adolescenten en ziet die als een inherent deel van identiteitsontwikkeling.

11 De term seksueel nationalisme wordt gebruikt om dit fenomeen te beschrijven. Het valt buiten de focus van dit artikel om hier verder op in te gaan, zie Mepschen et al. (2010) voor verdere discussie van de term. Deze slaat vaak op de relatie tussen homoseksualiteit en islam, maar is, zoals wij laten zien, ook relevant voor analyse van heteroseksualiteit.

het *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* over seksualiteit uit 1990 werd door Annet Mooij uiteengezet hoe de immigrant of buitenlandse arbeider in verband werd gebracht met zedenloosheid. Zij citeerde uit een ingezonden brief, gepubliceerd in het *Tijdschrift voor Geneeskunde*:

‘...het kost hun [donkerhuidige buitenlandse werknemers] in den regel weinig moeite een herhaaldelijk wisselend geslachtsverkeer uit te oefenen en uit de aard der zaak verhoogt dit [...] de kans op hardsgewijze verbreiding van de geslachtsziekten zeer snel’ (citaat uit Mooij 1990).

Uit het citaat wordt duidelijk dat bepaalde groepen in verband gebracht worden met promiscuïteit en gezondheids- en besmettingsgevaar voor de natie. Het beeld dat geschetst wordt, namelijk dat ‘donkerhuidigen [...] weinig moeite hebben wisselend geslachtsverkeer uit te oefenen’ is een beeld dat ons hedendaags niet onbekend is.

In veel onderzoek worden etniciteit, cultuur en herkomst inwisselbaar of in elkaars verlengde gezien. Etniciteit en cultuur blijken ‘glibberige begrippen’ te zijn (M'charek 2010; Prins 2013): niet alleen verschuiven scheidslijnen; waardoor wie tot de ene en wie tot de andere categorie behoort verandert (zoals we zagen in het voorbeeld van prinses Amalia), etniciteit zelf verschuift ook van persoons-, tot gezins-, tot groepskenmerk, soms binnen dezelfde rapportage. Etnische groepen worden ‘moving targets’ omdat onze onderzoeksresultaten ze voortdurend veranderen (Hacking 2006). De verschillen die worden berekend op basis van deze verschillende etniciteitsbegrippen gaan voor zich spreken: ze bepalen wat het behoren tot de ene of de andere categorie betekent.

Door de ambigue definitie van etniciteit en de flexibele relatie met seksualiteit krijgen de concepten etniciteit en seksualiteit beide al doende invulling in de onderzoeken. Zo wordt een beeld geschapen van wat een gezonde seksuele ontwikkeling is en wat ongezond is. Wie van deze normale, gezonde ontwikkeling afwijkt, heeft, volgens deze logica, extra aandacht en voorlichting nodig. Uit onze analyse blijkt dat deze deviante groepen steeds de groepen zijn wier etniciteit niet ‘Nederlands’ is – er ontstaan groepen die afwijkende seksualiteit komen te belichamen. Als er een Nederlandse groep is die afwijkt bij een bepaald fenomeen, bijvoorbeeld tienerzwangerschap (Vanwesenbeeck et al. 2003), blijft dit niet aan de groep kleven, zoals dat bijvoorbeeld wel het geval is bij de groep met een Antilliaanse achtergrond (Hemmes en Ulichki 2010; Hollander en Frouws 2011; Vanwesenbeeck et al. 2003). Studies die dichotome vergelijkingen uitvoeren komen vaak tot de conclusie dat de seksualiteit van ‘anderen’ afwijkt: zij zijn te veel met seks bezig (in het geval van jongeren met een Surinaamse of Antilliaanse achtergrond), of hebben het er juist te weinig over (in het geval van jongeren met een Turkse of Marokkaanse achtergrond). Het algemene beeld dat zo ontstaat uit de veertien geanalyseerde studies is er een van etnische groepen met een problematische seksualiteit. Meer specifiek zijn enkele invullingen als volgt:

‘Jongeren van Antilliaanse afkomst zijn veel met seks bezig’ (De Graaf et al. 2005).

'Pilgebruik onder allochtonen laag' (De Looze 2010).

'[Allochtonen vertonen] hoge seksuele activiteit, desinteresse, vermijdingsgedrag en een laag kennisniveau ten aanzien van preventie van soa's en zwangerschap, een dominante positie van jongens in combinatie met beperkte weerbaarheid van meisjes' (Hollander en Frouws 2011).

'Jongeren met een niet-Nederlandse moeder [zijn het] minst weerbaar' (Inspectie van het Onderwijs 2009).

Zo op het eerste gezicht lijken de conclusies vanzelfsprekend te volgen uit het onderzoek. Echter, we hebben laten zien dat de categorieën en daaraan verbonden feiten niet natuurlijk vindbaar zijn voor onderzoekers, maar het resultaat zijn van het onderzoeksproces. In dat licht bezien zijn bovenstaande conclusies veel minder eenduidig. Wel wordt de suggestie gewekt dat de cultuur van etnische anderen een onveranderlijke kern heeft die de opvattingen en het gedrag van individuen grotendeels bepalen, als ware het een *tweede natuur* van mensen (Prins 2013). Deze opvatting is terug te zien in voorstellingen van cultuur als bagage (Cense en Van Dijk 2010), iets dat je in onveranderlijke vorm bij je draagt. Het is ook evident in vergelijkingen die worden gemaakt tussen jongeren van Marokkaanse afkomst in Nederland en Marokkanen in Marokko. Dit roept een beeld op van een onveranderde groep die haar herkomstland als het ware in zich draagt – terwijl onderzoek laat zien dat identificatie met herkomstland variabel is (zie bijvoorbeeld Van der Welle 2011). Deze onveranderlijkheid komt ook tot uitdrukking wanneer islamitische jongeren in Nederland worden vergeleken met Iraanse migranten in Zweden en Somalische migranten in Londen en Toronto (Smerecnik et al. 2010) – alsof Iraniërs en Somaliërs allen moslim zouden zijn, dus hetzelfde, en sociale context er niet toe zou doen. Deze onveranderlijkheid van cultuur is ook zichtbaar in assumpties over 'cultuurgebonden gedrag' en cultureel bepaalde 'openheid over seks' (Hollander en Frouws 2011). De 'tweede natuur' die etniciteit lijkt te zijn, wordt dus ingevuld in termen van seksualiteit: de promiscue, de risicovolle, de grensoverschrijdende, de onderdrukte. Dit is waarop Ian Hacking doelt wanneer hij van 'making up people' spreekt. Onderzoekers bepalen niet alleen welke groepen onder de loep worden genomen, maar ook wat hun karakteristieken zijn (Bradby 2012). Naast negatieve stereotypering kan dit ook leiden tot een hiërarchische rangschikking van de groepen (Nagel 2003). Dit risico wordt versterkt doordat veel rapportages de gevonden relaties tussen gedrag/attituden en etniciteit niet voldoende conceptueel onderbouwen. Zo lijken gevonden verschillen voor zich te spreken en slechts een onderbouwing te zijn van het bestaan van de etnische categorieën waarmee de onderzoeken van start gingen. Tegelijkertijd sluiten de categorieën naadloos aan bij dominante ideeën in het integratiedebat in Nederland, waarbij specifieke groepen geproblematiseerd worden en andere niet. Recent onderzoek in Nederland (Matser et al. 2013) onderstreept dat het cruciaal is dat het concept etniciteit steeds kritisch wordt bezien. Matser en collega's analyseerden cijfers van chlamydia-infectie en vonden tegen hun verwachtingen dat niet etniciteit maar sociaaleconomische status correleerde met

infectie. Dit kwam aan het licht door de verwevenheid van etniciteit en sociaal-economische status in beschouwing te nemen in statistische analyses. Ook in internationaal seksualiteitsonderzoek wordt steeds vaker een alternatief gezocht voor diversiteit als een 'optelsom van verschilcategorïeën', en wordt ruimte gemaakt voor discontinuïteit en instabiliteit van identificatie (Haggis en Mulholland 2013).

Conclusie

In een maatschappelijke context waarin de combinatie van etniciteit en seksualiteit symbool lijkt te staan voor problemen, is het opmerkelijk dat onderzoek dit fenomeen nagenoeg niet heeft bekritiseerd. Uit onze analyse blijkt dat het ondoorzichtig is welke noties van etniciteit in onderzoek naar seksualiteit figuren. Vervolgens bepalen deze noties de methodologische handelingen, en worden zo bestendig in onderzoeksresultaten: er ontstaan vastomlijnde etnische groepen die seksueel gedefinieerd lijken te kunnen worden. Hoewel niet duidelijk wordt *hoe* etniciteit belangrijk is, wordt steeds bevestigd *dat* etniciteit belangrijk is – dat verschillen groter zijn dan overeenkomsten en dat deze verschillen begrepen zouden moeten worden in termen van etniciteit. De in de onderzoeken gegenereerde kennis stuurt gezondheidsbevorderende interventies en wordt uitgebreid overgenomen door andere onderzoekers, experts en media. Zo ontstaat een proces waarin geconstrueerde etnische categorieën een problematische seksualiteit komen te belichamen. Het is belangrijk op te merken dat alle categorieën geconstrueerd zijn en dat we geen concepten hebben die naadloos aansluiten bij de werkelijkheid die we willen begrijpen of veranderen. De vraag is echter welke categorieën of variabelen relevant zijn voor het begrijpen van bepaalde fenomenen en hoe we ze kunnen gebruiken zonder dat het proces van categorisering en van 'naming' bijdraagt aan het naturaliseren van de relatie tussen etniciteit en seksualiteit.

Literatuur

- Bakker, F. (2010) Seksueel gedrag: Zijn er verschillen naar sociaaleconomische status en etniciteit? In: RIVM, *Volksgezondheid Toekomst Verkenning: Nationaal Kompas Volksgezondheid*. Bilthoven: RIVM.
- Bergh, M.Y.W. von en T.G.M. Sandfort (2000) *Veilig vrijen en condoomgebruik bij Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse jongeren en jong-volwassenen: Een vergelijking met autochtone Nederlanders*. Utrecht: NISSO/Universiteit Utrecht.
- Bovenkerk, F. (2006) *Loveboys, of modern pooierschap*. Amsterdam: Augustus.
- Bradby, H. (2012) Race, ethnicity and health: The costs and benefits of conceptualising racism and ethnicity. *Social science & medicine*, 75(6): 955-958.
- Brubaker, R. (2002) Ethnicity without groups. *Archives of European Sociology*, 43(2): 163-189.
- Brubaker, R. (2013) Categories of analysis and categories of practice: A note on the study of Muslims in European countries of immigration. *Ethnic and Racial Studies*, 36(1): 1-8.

- Cense, M. en L. van Dijk (2010) *Niet zomaar seks: Jongeren over seks en grenzen*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.
- Epstein, S. (2007) *Inclusion: The Politics of Difference in Medical Research*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Essed, P. en K. Nimako (2006) Designs and (Co)Incidents: Cultures of Scholarship and Public Policy on Immigrants/Minorities in the Netherlands. *International Journal of Comparative Sociology*, 47(3-4): 281-312.
- Fee, E. en N. Krieger (1993) Understanding AIDS: Historical interpretations and the limits of biomedical individualism. *American Journal of Public Health*, 83(10): 1477-1486.
- Foucault, M. (1976) *The history of sexuality, volume I: An introduction*. London: Penguin.
- Geschiere, P. (2009) *The Perils of Belonging: Autochthony, Citizenship, and Exclusion in Africa and Europe*. Chicago: University of Chicago Press.
- GGD Amsterdam (2006) *Seksueel gedrag in een subcultuur van tieners in Amsterdam Zuidoost: Rapportage van een quick scan*. Amsterdam: GGD.
- Ghorashi, H. (2013) Racism and 'the Ungrateful Other' in the Netherlands. In: P. Essed en I. Hoving (eds.) *Dutch Racism*. Amsterdam: Rodopi.
- Graaf, H. de, S. Meijer, J. Poelman en I. Vanwesenbeeck (2005) *Seks onder je 25e: Seksuele gezondheid van jongeren anno 2005*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep/Soa Aids Nederland.
- Hacking, I. (2006) Making Up People. *London Review of Books*, 28(16): 23-26.
- Haggis, J. en M. Mulholland (2013) Rethinking difference and sex education: From cultural inclusivity to normative diversity. *Sex Education*, September: 37-41.
- Ham, M. en J. van der Meer (2012) *De etnische bril: Categorisering in het integratiebeleid*. Amsterdam: Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut/Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.
- Hemmes, W. en F. Ulichki (2010) *Seksuele vorming en identiteit: Verslag van een inventariserend onderzoek naar de rationele en seksuele opvattingen van allochtone jongeren*. Amsterdam: ACB Kenniscentrum.
- Hollander, M. en B. Frouws (2011) Doel(groep) bereikt: Bevordering van de seksuele gezondheid tegen een culturele achtergrond. *Tijdschrift voor gezondheidswetenschappen*, 89(1): 51-57.
- Inspectie van het Onderwijs (2009) *Weerbaar en divers: Onderzoek naar seksuele diversiteit en seksuele weerbaarheid in het onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Krebbekx, W. (2011) *Seksuele ontwikkeling en diversiteit: Een literatuurstudie naar de rol van opleidingsniveau en school*. Utrecht: FWOS.
- Kuyper, L., J. de Wit, P. Adam, L. Woertman en W. van Berlo (2009) *Laat je nu horen! Een onderzoek naar grensoverschrijdende seksuele ervaringen en gedragingen onder jongeren*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Kuyper, L., J. de Wit, P. Adam, L. Woertman en W. van Berlo (2011) *Het vervolg op Laat je nu horen!* Utrecht.
- Looze, M. de (2010) Seksueel gedrag. In: S. Van Dorsselaer, M. de Looze, E. Vermeulen-Smit, S. de Roos, J. Verdurmen, T. ter Bogt en W. Vollebergh (red.) *Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland*. Utrecht: Trimbos Instituut, 111-119.
- M'charek, A. (2010) Fragile differences, relational effects: Stories about the materiality of race and sex. *European Journal of Women's Studies*, 17(4): 307-322.
- Matser, A., N. Luu, R. Geskus, T. Heijman, M. Heiligenberg, M. van Veen en M. Schim van der Loeff (2013) Higher Chlamydia trachomatis Prevalence in Ethnic Minorities Does Not Always Reflect Higher Sexual Risk Behaviour. *PloS one*, 8(6), e67287.
- Meijer, S., H. de Graaf, I. Vanwesenbeeck, J. Poelman en H. de Graaf (2005) *Actieplan Seks onder je 25e: Participatie in onderzoek en actie*. Amsterdam/Utrecht: Soa Aids Nederland/Rutgers Nisso Groep.

- Mepschen, P., J.W. Duyvendak en E.H. Tonkens (2010) Sexual Politics, Orientalism and Multicultural Citizenship in the Netherlands. *Sociology*, 44(5): 962-979.
- Mooij, A. (1990) De ziektes van de revolutie: Geslachtsziektes in Nederland vanaf de jaren zestig. G. Hekma, B. van Stolk, B. van Heerikhuizen en B. Kruithof (red.) *Het verlies van de onschuld. Seksualiteit in Nederland*. Groningen/Amsterdam: Wolters-Noordhoff/Amsterdams Sociologisch Tijdschrift, 121-150.
- Nagel, J. (2003) *Race, Ethnicity and Sexuality: Intimate Intersections, Forbidden Frontiers*. Oxford: Oxford University Press.
- Nijhof, G. (1998) Naming as naturalization in the medical encounter. *Journal of Pragmatics*, 30(6): 735-753.
- Pillai, M. en C. Toure (2010) *Report of the External End Evaluation of the Youth Incentives Programme 2009-2010*. Utrecht: Youth Incentives.
- Prins, B. (2013) *Superdivers! Alledaagse omgangsvormen in de grootstedelijke samenleving*. Den Haag: Eburon/De Haagse Hogeschool.
- Proctor, A., A. Krumeich en A. Meershoek (2011) Making a difference: The construction of ethnicity in HIV and STI epidemiological research by the Dutch National Institute for Public Health and the Environment. *Social science & medicine*, 72(11): 1838-1845.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2012) *Tussen afkomst en toekomst: Etnische Categorisering door de overheid*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Sandfort, T.G.M., H.M.W. Bos, K.L. Collier en M. Metselaar (2010) School environment and the mental health of sexual minority youths: A study among Dutch young adolescents. *American journal of public health*, 100(9): 1696-1700.
- Schinkel, W. (2007) *Denken in een tijd van sociale hypochondrie: Aanzet tot een theorie voorbij de maatschappij*. Kampen: Klement.
- Schouten, B.C., B. van den Putte, M. Pasmans en L. Meeuwesen (2007) Parent-adolescent communication about sexuality: The role of adolescents' beliefs, subjective norm and perceived behavioral control. *Patient education and counseling*, 66(1): 75-83.
- Shim, J. (2002) Understanding the routinised inclusion of race, socioeconomic status and sex in epidemiology: The utility of concepts from technoscience studies. *Sociology of Health & Illness*, 24(2): 129-150.
- Smerecnik, C., H.P. Schaalma, G. Kok, S. Meijer en J. Poelman (2010) An exploratory study of Muslim adolescents' views on sexuality: Implications for sex education and prevention. *BMC Public Health*, 10(1): 533.
- Spronk, R. (2012) *Ambiguous pleasures: Sexuality and middle class self-perceptions in Nairobi*. New York: Berghahn Books.
- Van Dale (2007) *Van Dale Jaarboek Taal 2007*. Utrecht: Van Dale Uitgevers.
- Vanwesenbeeck, I., F. Bakker, M. van Fulpen, T. Paulussen, J. Poelman en H.P. Schaalma (2003) Seks en seksuele risico's bij vmbo-scholieren anno 2002. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 27: 30-39.
- Welle, I. van der (2011) *Flexibele burgers? Amsterdamse jongvolwassenen over lokale en nationale identiteiten*. Proefschrift, Universiteit van Amsterdam.
- Wolfers, M.E.G., G. Kok, J.P. Mackenbach en O. de Zwart (2010) *Correlates of STI testing among vocational school students in the Netherlands*. *BMC Public Health*, 10: 725-736.
- ZonMW (2011) *Project: Kwalitatief onderzoek naar de seksuele ontwikkeling van allochtone jongeren*. Op 12 januari 2013 ontleend aan www.zonmw.nl/nl/projecten/project-detail/kwalitatief-onderzoek-naar-de-seksuele-ontwikkeling-van-allochtone-jongeren/samenvatting/.